

SƏMƏRƏLİLİYİN MALİYYƏ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Elay ZEYNALLI

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, Gəncə, Azərbaycan

Giriş

Bazar iqtisadiyyatı reallığına uyğun olaraq bütün müəssisələr müəyyən müddət yaxud müəyyən məqsəd üçün tam və ya qismən səmərəliliyi qiymətləndirir. Fəaliyyət nəticələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, yalnız menecerlər və ya müəssisənin daxili tərəfləri ilə yekunlaşmır, səhmdarlar, potensial investorlar, borc verənlər, satıcılar və müştərilər, bir sözlə, xarici istifadəçilər verdikləri fərqli qərarlarla əlaqəli müəssisənin bu göstəricisi ilə maraqlanırlar. Səmərəliliyin qiymətləndirilməsi rəhbərlik tərəfindən hazırlanmış strategiyaların həyata keçirilməsinə kömək edir və strateji nəzarət sistemini dəstəkləyir. Bunun üçün müəssisədə müxtəlif vasitələrdən və metodlardan istifadə edərək fəaliyyət hədəflərə

nail olub-olmamasını yoxlanılır. Müəssisənin fəaliyyət nəticələri adekvat hesab olunursa, bu qiymətləndirmə sistemi hər hansı bir dəyişiklik olmadan növbəti dövrdə eyni nəticəni davam etmək üçün tədqiq olunur, yox əgər kifayət qədər adekvat hesab edilmirsə, problemin mənbəyi araşdırılır və problemi həll edərək səmərəlilik artırmağa çalışır.

Səmərəliliyin qiymətləndirilməsi menecerlərin müəssisənin, eləcə də onun idarəedilməsinin nə qədər uğurlu olduğunu müəyyən etməyə və biznesinin gələcəyi ilə bağlı düzgün qərarlar qəbul etməyə kömək edir, habelə əməliyyatların nəticələrinə nəzarəti, dolayısı ilə də inkişafını təmin edir, əvvəlcədən təyin edilmiş məqsədlərlə əldə edilən nəticələri müqayisə edərək hədəflərdən kənarlaşmaları müəyyən etməyə kömək edir. Səmərəliliyin təhlili və qiymətləndirilməsi nəticəsində müəssisədə təkmilləşdiriləcək sahələri müəyyən etmək, mövcud səmərəsizliklərin səbəbini və dəyərini müəyyən etmək, aradan qaldırmaq mümkündür.

Metodika

Səmərəlilik göstəriciləri maliyyə və qeyri-maliyyə göstəricilərinə bölünür. Klassik yanaşmaya əsasən müəssisədə səmərəliliyin qiymətləndirilməsinin maliyyə göstəricilərindən istifadə olunur. Bu göstəricilər müəssisədə mühasibat sistemi tərəfindən hazırlanmış və keçmişdə qəbul edilmiş qərarların nəticələrini özündə ehtiva edən göstəricilərdir. Bu göstəricilər müəssisənin menecerləri və investörləri tərəfindən səmərəliliyin qiymətləndirilməsi prosesində geniş istifadə olunur ki, bunu da onların hesablanması və təsirinin müəyyənləşdirilməsinin daha asan olması ilə əlaqəlidir.

Qeyri-maliyyə xarakterli səmərəlilik göstəriciləri istehsal, keyfiyyət və marketing əsasında araşdırıla bilər, lakin optimal qeyri-maliyyə göstəricisinin qiymətləndirilməsi metodu təşkilatın fəaliyyət sahəsinə və sektor xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Məsələn, təyyarə istehsal edən müəssisədəki keyfiyyət ən yüksək qeyri-maliyyə səmərəlilik səviyyəsi, onlayn sifariş edən bir şirkətin qeyri-maliyyə səmərəlilik göstəricisi isə veb saytın sürəti, dizaynı, əlçatanlığı, istifadəsi asanlıqı və uyğun məzmunu kimi qəbul edilə bilər və ya müəssisə yalnız müştərilərlə üz-üzə

əlaqə quraraq, sadıq müştəri portfeli yaradaraq həyata keçirilən fəaliyyətlərdə səmərəliliyi nəzərə ala bilər.

Maliyyə xarakterli göstəricilər əsasən ilk növbədə maliyyə nəticələri və rentabellik göstəriciləri ilə xarakterizə olunur, bundan əlavə müvafiq verim və tutum (material, fond, və s.) də bu qəbildən olan göstəricilərə aid edilir. Müəssisənin səmərəliliyinin kompleks təhlili zamanı əvvəl sadaladığımız göstəricilərlə yanaşı, likvidlik, maliyyə dayanıqlığı, dövrüyyə və s. kimi maliyyə göstəriciləri də geniş istifadə olunur.

Müəssisənin fəaliyyətinin səmərəlilik göstəricisi kimi rentabellik, beynəlxalq təcrübədə satışların, aktivlərin və kapitalın rentabelliği göstəriciləri əsasında qiymətləndirilir. Satışların rentabelliği gəlir mənatından əldə edilən mənfəətin faizini göstərir və qiymət siyasətindən və xərclərə nəzarətin effektivliyindən asılı olaraq bazar və əməliyyat fəaliyyətinin səmərəliliyini xarakterizə edir. Daha sadə şəkildə ifadə etsək müəssisənin gəlirlərindən nə qədər səmərəli əldə etdiyini göstərir.

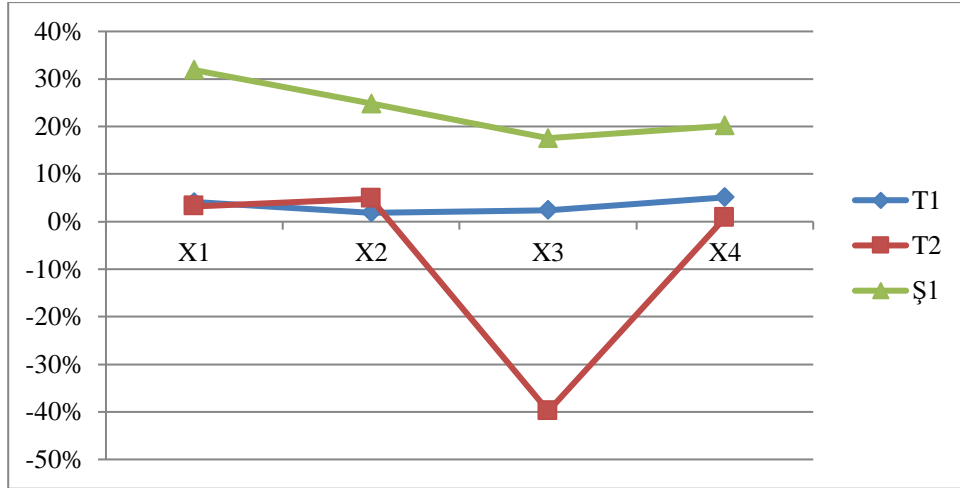
İnvestorlar, kreditorlar və digər borc sahibləri bu səmərəlilik göstəricisinə etibar edirlər, çünki bir şirkətin gəlirlərindən əldə etdiyi mənfəətin faizini dəqiq bir şəkildə çatdırır və potensial dividendlər, yenidən investisiya potensialı və şirkətin borclarını geri qaytarmaq qabiliyyəti barədə fikir verir.

Satışın rentabelliği aşağıdakı düstur üzrə hesablanır:

$$\text{Satışın rentabelliği} = \frac{\text{Əməliyyat mənfəəti}}{\text{Satışdan gəlir}} \quad (1)$$

Beynəlxalq təcrübədə daha həssas bir nəticənin əldə edilməsi üçün xalis satışdan gəlir göstəricisi istifadə olunur ki (Koşan, Karadeniz, 2013, 244), bu da qaytarılan satışların və verilmiş endirimin (güzəşt) yekun nəticəyə təsirini neytrallaşdırır. Təhlil subyektinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq göstəricinin hesablanması zamanı əməliyyat mənfəəti və ya EBİT göstəricisi istifadə oluna bilər (Когденко, 2013).

Təhlil olunan müəssisələrdə satışın rentabelliği əmsalının nəticələri üçün qrafik 1-ə nəzər salaq.

Qrafik 1. Satışın rentabelliği əmsali

Qrafikdən görüldüyü kimi ən yüksək göstərici Ş1 müəssisəsinə aiddir. Belə ki, təhlil oluna dövrdə müəssisənin ən aşağı göstəricisi 18%, ən yüksək göstəricisi isə 32% olmuşdur. Deməli, ən pis halda qazandığı pulun 18%-ni mənfəətə çevirir, 82%-ni isə bu səmərəni əldə etmək üçün sərf edir. Digər müəssisələrdə də artım müşahidə olunur, göstərici Ş1-lə müqayisədə aşağı olsa da, müəssisənin aşağı rentabellik göstəriciləri daha səmərəli fəaliyyətini üçün zəruri tədbirlərin icra edilməsini görülməsini xəbərdar edir.

Əmsal göstəricisinin artması şirkətin daha effektiv şəkildə artdığını, azalması isə gözlənilən maliyyə problemlərinə işarə edə bilər. Təhlil zamanı nəzərə almaq lazımdır ki, müəssisənin məhsulunun qiymətinin qalxması, resursların qiymətinin artmasını qabaqlayan qiymət siyasəti satışın rentabelliğinin artmasına səbəb olur. Ümumiyyətlə isə, satışların rentabelliğinin artırılması üçün məhsulun rəqabət qabiliyyətinin artırılması, marketing strategiyasının təkmilləşdirilməsi və əməliyyat xərclərinə nəzarət istiqamətində tədbirlər görülməlidir. Bundan əlavə, satışların yüksək rentabelliği rəqiblərə bazara daxil olmaq üçün stimül yaratdığı üçün

bazarın potensial rəqiblərdən kifayət qədər qorunmasında satışın rentabelliği hesabına xalis aktivlərin rentabelliğinin artırılması strategiyası tətbiq olmalıdır.

Daxili təhlildə mühüm istiqamətlərdən biri də ayrı-ayrı məhsulların satışının rentabelliğinin ümumi rentabelliğine təsirinin müəyyənləşdirilməsidir. Lakin bu, analitik təcrübədə məhsulların məhdud nomenklaturası zamanı mümkün hesab edilir. (Волощук, 2012, 115)

Maliyyə təhlilində geniş istifadə olunan digər bir rentabellik göstəricisi aktivlərin rentabelliğidir. Aktivlərin rentabelliği müəssisənin bütün aktivlərinin istifadəsindən formalaşan mənfəəti xarakterizə edən göstəricidir. Əmsal təşkilatın kapitalının strukturunu, aktivlərin idarə edilməsinin keyfiyyətini nəzərə almadan mənfəət əldə etmək qabiliyyətini göstərir. Kapital rentabelliği göstəricisindən fərqli olaraq, bu göstərici yalnız öz vəsaitlərini deyil, onun bütün aktivlərini nəzərə alır. Buna görə potensial investorlar və kreditorlar üçün daha maraqlıdır. Aşağıdakı formul əsasında hesablanır:

$$\text{Aktivlərin rentabelliği} = \frac{\text{Xalis mənfəət}}{\text{Aktivlərin orta həcmi}} \quad (2)$$

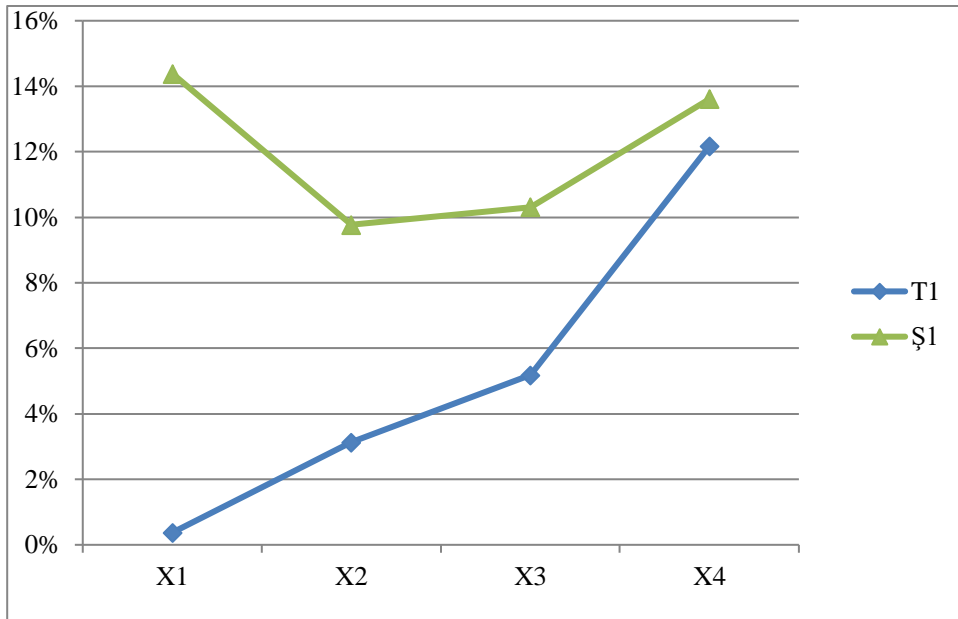
Bu göstərici nə qədər yüksək olsa, müəssisənin aktivlərindən bir o qədər səmərəli istifadə olunduğu başa düşülür. Aşağı göstəricinin mövcudluğu halında müəssisə xərclərə nəzarət sistemi gücləndirməli, aktivlərin tərkibinin optimallaşdırmalı, eləcə də fondların istehsal imkanlarını genişləndirmək üçün texniki innovasiyaların tətbiqinə meyl etməlidir. Obyektiv müqayisəni təmin etmək üçün əmsal sektor və rəqib müəssisələrin göstəriciləri ilə müqayisə edilməlidir.

Aktivlərin istifadəsi dedikdə, onların dövryyəsi də nəzərdə tutulur. Buna görə Aktivlərin rentabelliği aktivlərin dövryyəsi və xalis mənfəət marjası əmsallarının hasili şəklində ifadə oluna bilər.

Düstur 3-ə nəzər salaq.

$$\text{Aktivlərin rentabelliği} = \frac{\text{Satışdan gəlir}}{\text{Aktivlər}} \times \frac{\text{Xalis mənfəət}}{\text{Satışdan gəlir}} \quad (3)$$

Amilli təhlil mövqeyindən yanaşsaq, aktivlərin rentabelliğini mənfəətin və aktivlərin dövriyyəsinin düzgün idarə edilməsinə əsaslanan göstərici olaraq qəbul edə bilərik. Belə ki, yüksək rentabelliğe nail olmağa yönəlmiş siyasət böyük ehtimalla yüksək qiymətlər hesabına aşağı satış həcminə və aktivlərin aşağı dövriyyəsinə gətirib çıxaracaq. Əksinə aşağı qiymətlər hesabına alıcıların cəlb edilməsi siyasəti satışın rentabelliğinin azalmasına və aktivlərin dövriyyəsinin artmasına gətirib çıxaracaq. Təhlil olunan müəssisələrdə aktivlərin rentabelliği əmsalının nəticələri üçün qrafik 2-yə nəzər salaq.

Qrafik 2. Aktivlərin rentabelliği əmsali

Ş1 müəssisəsinin rentabellik göstəricisi yüksəkdir, təhlil olunan bütün dövrlər ərzində 10%-dən yüksək olmuşdur ki, bu da müəssisənin aktivlərinə qoyulan hər 1 AZN-in 0.10 AZN mənfəət gətirdiyini göstərir. T1 müəssisəsində də rentabellik müsbət dinamikası ilə diqqət çəkir, təhlil olunan dövrün sonunda əvvəlki

illə müqayisədə müvafiq göstəricinin 7% artması müəssisənin növbəti illərdə də bu dinamikanı davam etdirəcəyinə əminlik yaradır.

Kapitalın rentabelliği müəssisədə ən çox istifadə olunan rentabellik göstəricisidir. Kapitalın rentabelliği müəssisənin kapitalına düşən mənfəətin faizini və şəxsi vəsaitlərin istifadə səmərəliliğini göstərir ki, bu da mənfəət əldə etmək məqsədi ilə biznesə öz vəsaitlərini yatıran potensial investorlar üçün vacibdir. Məhz maliyyə bazaları inkişaf etmiş ölkələrdə bu göstərici birjada səhmlərin kotirovkasında və investisiya cəlbədiciliyinin qiymətləndirilməsində mühüm meyar kimi xidmət edir. Aşağıdakı formül əsasında hesablanır:

$$\text{Kapitalın rentabelliği} = \frac{\text{Xalis mənfəət}}{\text{Kapital}} \quad (4)$$

Hesab edirik ki, kapitalın rentabelliğini hesablayarkən xalis mənfəət göstərici əsas götürülməsi daha doğrudur, çünki mülkiyyətçilər tərəfindən qoyulan kapitalın mükafat mənbəyidir. Bundan əlavə, əmsalın hesablanması zaman inflyasiya amili nəzərə alınmalıdır. Çünki kəsrin sürət və məxrəcində qeyd olunan iqtisadi göstəricilərə inflyasiya eyni cür təsir etmir, yəni xalis mənfəət dinamik göstərici olub fəaliyyət nəcisində formalaşır, amma kapital nisbətən daha statik göstərici kimi qalmaqdadır (Akgün və Günay, 73).

Hazırda kapitalın rentabelliği kompleks şəkildə tədqiq olunur. Beynəlxalq təcrübədə “DuPont” modeli adlanan üsul 1918-ci ildən bəri maliyyə təhlilində istifadə olunur. “DuPont” modelində kapital rentabelliğinin hesablanması üçün mənfəət marjası, aktivlərin dövriyyəsi və kapital multiplikatoru əmsallarından istifadə olunur (Koşan və Karadeniz, 2013). Hesablama zamanı 3 müxtəlif göstəricinin riyazi sadələşdirilməsi vasitəsi ilə əmsal formalaşdırılır.

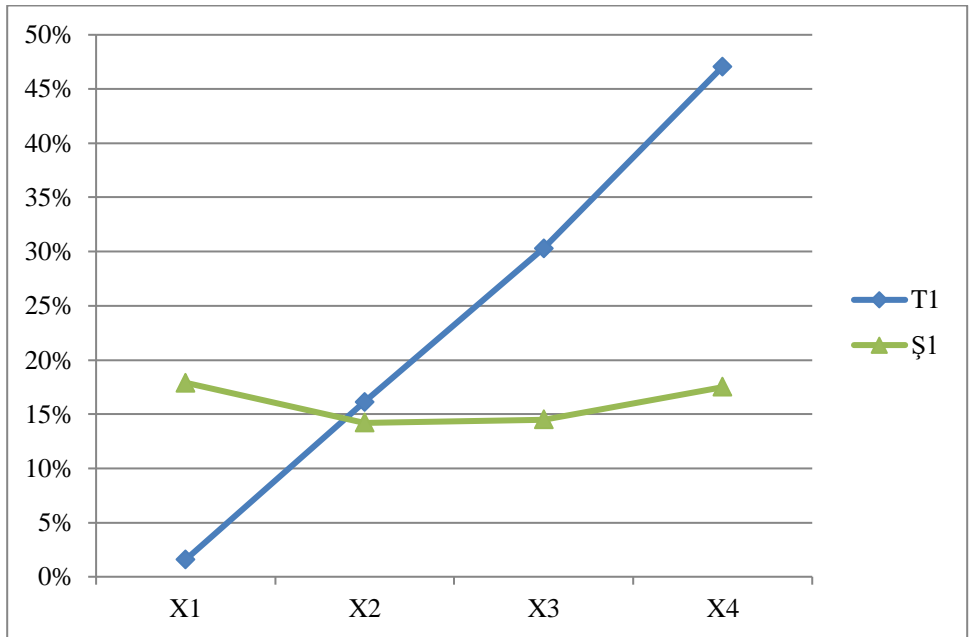
$$\text{Kapitalın rentabelliği} = \frac{\text{xalis mənfəət}}{\text{satsıdan gəlir}} \times \frac{\text{satsıdan gəlir}}{\text{aktiv}} \times \frac{\text{aktiv}}{\text{kapital}} \quad (5)$$

Bərabərliyin ilk iki göstəricinin hasilı aktivlərin gəlirliyi (ROA) əmsalını formalaşdırır. Sonuncu göstərici isə kapital multiplikatorudur ki, əmsalda qeyd

olunan kapital göstəricisini “aktivlər – öhdəliklər” kimi qeyd etsək bu zaman göstərici 5 sayılı düsturdakı kimi olar.

$$\text{Kapital multiplikatoru} = \frac{\text{aktivlər}}{\text{aktivlər-öhdəliklər}} \quad (6)$$

Düstur 3-ün sürət və məxrəcini aktivlərə böldükdə isə maliyyə levericini (öhdəliklərin aktivlərə nisbəti) formalaşacaq. Maliyyə leverici aktivləri maliyyələşdirmək üçün istifadə olunan kapitalın həcmi göstərən maliyyə əmsalıdır. Bu əmsal borc vəsaitindən istifadə hesabına ROE-nin dəyişməsinə göstərir. Təhlil olunan müəssisələrin nəticələri qrafik 3-də əks olunmuşdur.

Qrafik 3. Kapitalın rentabelliği əmsalı

Qrafikdə əks olunan T1 və Ş1 müəssisələrinin nəticələrinə əsasən deyə bilərik ki, T1 müəssisəsində yüksək müsbət dinamika müşahidə olunur. Müəssisənin təhlil olunan dövrdə kapitalının rentabelliği orta hesabla 24% təşkil edir. Bunun da əsas səbəbi, təhlil olunan dövrdə xalis mənfəətin artım tempinin (84,5 dəfə və ya 1593260,94 AZN) kapitalın artım tempini (1.86 dəfə və ya 2231324,07 AZN) qabaqlaması və müəssisənin maliyyələşdirilməsində borc kapitalından (maliyyə leverici effekti) istifadə etməsidir.

Ş1 müəssisəsində isə kapital rentabelliği nisbətən stabil xarakter daşıyır. Belə ki, təhlil olunan dövrdə müəssisənin göstərici orta hesabla 16% olmuşdur ki, bu da qazanılan hər 1 manatın 16%-nin kapitala yönəldilmiş vəsait hesabına formalaşdığını deməyə əsas verir. Müəssisənin maliyyələşmədə əsasən şəxsi vəsaitindən istifadə etməsi onun maliyyə levericindən yararlanma imkanlarını məhdudlaşdırır.

Qeyd edək ki, kapital rentabelliği göstəricisinin yüksək olması məqbul hesab edilir. Göstərici rəqib müəssisələr və sektorla yanaşı, kapital qoyuluşunun alternativ imkanları (depozit qoyuluşlarının və ya fond maliyyə alətlərinə yatırımların faizi) ilə də müqayisə edilir. Əmsalın həddindən artıq yüksək dəyəri ardıcıl olmayan mənfəət və ya həddindən artıq borc kimi bir sıra problemləri göstərə bilər. Bundan əlavə, şirkətin xalis zərər və ya mənfəət öz kapitalına malik olması səbəbindən mənfəət göstərici təhlil etmək üçün istifadə edilə bilməz. Müəssisələr mənfəət göstəricilərin təsirini azaltmaq üçün kapital strukturunu optimallaşdırmalı, borclanma siyasətini yenidən gözdən keçirməli, mənfəətin artımı üçün məhsul və marketinq siyasətini təkmilləşdirməlidir.

İstifadə olunan digər əmsal da investisiyanın rentabelliği əmsalıdır. Əmsal mahiyyət etibarilə investisiya edilmiş vəsaitin nə qədər gəlir gətirdiyini və ya investisiya edilən hər 1 AZN-in neçə AZN qazandığını göstərir.

$$\text{İnvestisiyanın rentabelliği} = \frac{\text{İnvestisiya gəliri} - \text{investisiya xərci}}{\text{investisiya xərci}} \quad (7)$$

Nisbətdən aydın olduğu kimi, əmsalın göstəricisi 100%-dən çox olmalıdır ki, investisiya gəlir gətirə bilsin. Investisiyanın davamlığı üçün əmsal göstəricisinin optimal qiyməti ən azı 100%-dir, yəni gəliri xərcə bərabər olmalıdır. Ümumiyyətlə isə investisiyanın rentabelliği investisiyasının istiqamətlərinin müəyyən edilməsinin və əməliyyat fəaliyyətinin səmərəliliyindən (xərclərə nəzarət, aktivlərin istifadəsi), bazar fəaliyyətinin effektivliyindən (qiymət siyasətindən), vergi siyasətinin səmərəliliyindən asılıdır.

Qərb praktikasında yuxarıdakı rentabellik əmsalları ilə yanaşı xalis aktivlərin (RONA), cəlb edilmiş kapitalın (ROCE) və investisiya olunmuş kapitalın (ROİC) rentabelliği əmsalları da istifadə olunur. Fikrimizcə, bu əmsallar müvafiq olaraq aktivlərin və kapitalın rentabelliği əmsallarının həssaslaşdırılmış növləridir və aralarında ciddi analitik məzmun fərqi yoxdur.

Beynəlxalq praktikada müəssisənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin də yeni yanaşmalar ortaya çıxır. Rentabelliğin müxtəlif göstəricilərindən istifadəsinə əsaslanan qiymətləndirmə əvəzinə qiymətin yaranmasını əks etdirən “bazar tipli dəyər” göstəricilərin istifadəsinə əsaslanan qiymətləndirmə daha çox istifadə olunur. (Якубович, 2005).

İqtisadi mənfəət modeli adlanan iqtisadi əlavə dəyərin (EVA) modeli şirkətin mənfəətinin kapitalın dəyərini nə qədər örtüyünü, yəni mənfəətin və bu mənfəətin əldə edilməsi üçün istifadə olunan resursların dəyərinin ödəyib-ödəmədiyini göstərir. EVA konsepsiyasını diqqət çəkən məqamı biznes məqsədinin mənfəətin maksimuma çatdırılması yox, şirkətin bazar dəyərinin maksimuma çatdırılmasıdır (Akgün və Günay, 2020) ki, bu da maliyyə bazarlarında emissioner kimi çıxış edən müəssisələrin səhmdarlar və potensial investorlar qarşısında uğurlu və səmərəli fəaliyyətinin sübutuna çevrilir. Həmçinin bazar dəyərini artırmağa çalışan biznes menecerlər şirkətin uzunmüddətli dəyərinin yaradılmasına diqqət yetirərək daha böyük rəqabət üstünlüyü əldə etməyə çalışırlar. Beləliklə, EVA konsepsiyası müəssisənin faktiki iqtisadi mənfəətini hesablamaq üçün istifadə olunan biznesin maliyyə səmərəliliyi göstəricilərindən biridir və səhmdar mənafeləri üçün dəyərin artırılması məqsədi ilə müəyyənləşdirilir.

Aşağıdakı formul üzrə hesablanır:

$$EVA = NOPAT - (İC \times WACC) \quad (8)$$

Burada:
EVA – iqtisadi əlavə dəyər

NOPAT (Net operating profit after taxes) - verginin ödənilməsindən sonra, faizlərin ödənilməsindən əvvəl xalis əməliyyat mənfəəti. Mahiyyət etibarı ilə mənfəət vergisi dərəcəsi nəzərə alınmaqla EBIT göstəricisinin miqdarının düzəldilməsini nəzərdə tutan hesablaşma göstəricisi ($\text{NOPAT} = \text{əməliyyat mənfəəti} \times (1 - \text{vergi dərəcəsi})$) (Akgüç, 2010). Bu göstərici yalnız şəxsi kapitalı hesabına, borc vəsaitləri və investisiyalar cəlb edilmədən əsas fəaliyyətinin gəlirliliyini leveric effekti olmadan xarakterizə edir.

İC – investisiya kapitalı

WACC (Weighted average cost of capital) – kapitalın orta çəkili dəyəri Modelyan-Miller nəzəriyyəsinə uyğun olaraq şirkətin cəlb etdiyi maliyyə mənbələri üzrə məcmu kapitalın orta çəkili rentabelliğini ifadə edir. Müəssislər yeni layihələrə investisiya etmək niyyətindədirsə, bu halda gözlənilən səmərəni bu göstərici ilə müqayisə edərək qərar verir.

EVA-nın bu düsturuna əsasən, müəssisələrin iqtisadi əlavə dəyərini və bu səbəbdən səmərəni artırmaq üçün üç əsas yol var (Tanç, 2012):

- Vergilərdən sonrakı əməliyyat mənfəətini xərcləri azaltmaqla artırmaq. Bu yalnız sərmayə qoyulmuş kapitaldan daha yüksək mənfəət əldə etmək üçün fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması ilə mümkündür.
- Vergilərdən sonra əməliyyat mənfəətindəki artımın kapitalın dəyərindəki artımdan çox olacağı investisiyalara meyl etmək. Bu kapital rentabelliğinin kapital dəyərindən yüksək müsbət xalis dəyəri olan investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi ilə mümkün olacaq.
- Cəmi kapital xərclərinin minimum olduğu optimal bir kapital strukturunu formalaşdırmaq.

Göründüyü kimi maliyyə göstəricilərinin səhv və manipulyasiya ehtimalı yüksəkdir. Bundan əlavə bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən müəyyən tənqidlər irəli sürülür ki, buraya bu göstəriciləri qısamüddətli olması və gələcəyə hədəflənməməsi,

müştəri məmnuniyyəti, mal və xidmətlərin keyfiyyəti və işçilərin mənəvi vəziyyəti kimi amilləri ölçə bilməməsi aiddir.

Nəticə

Hazırda maliyyə göstəricilərinə daha çox nəzər yetirən menecerlər müəssisənin fəaliyyətinə təsir edən, lakin asanlıqla ölçülməyən bəzi vacib ölçüləri nəzərdən qaçıırırlar. Beləliklə, mühasibat sistemi tərəfindən hazırlanmış və keçmişdə qəbul edilmiş qərarların nəticələrini göstərən maliyyə göstəricilərinə əhəmiyyət verilməyən, gələcək fəaliyyət meyarlarına lazımı əhəmiyyət verilmir. Klassik yanaşmada səmərəlilik ölçüsü kimi diqqət mənfəət, rentabellik və məhsuldarlığa yönəldilir. Müasir biznes mühitində isə fürsətləri əvvəlcədən görmək, öyrənmə sürəti, yenilik, keyfiyyət, rahatlıq, etibarlılıq və məsuliyyət kimi amillər çox vacib oldu. Müəssisələr cəmiyyətdəki dəyişikliklə yanaşı, qeyri-maliyyə meyarlarını istifadə edərək rəqabət üstünlüyü qazanmağa çalışmalıdırlar. Bundan əlavə, səmərəliliyin qiymətləndirilməsinin uğurlu olması üçün ilk növbədə əsas hədəflər müəyyənləşdirilməlidir. Hər bir qrupun əsas hədəfləri ilə birlikdə öz səmərəlilik hədəfləri təyin edilməli, qruplarının hədəfləri aydın, başa düşülən və əldə edilə bilən olmalıdır. Göstəricilər sistemi həm keçmiş səmərəliliyi müşahidə edə biləcək, həm də gələcək səmərəliliyi planlaya biləcək məlumatlar daxil etməlidir. Sistemdəki bütün səmərəlilik meyarları bir-birini dəstəkləməli və aralarında uyğunsuzluq olmaması üçün tərtib edilməlidir.

Ədəbiyyat:

- Akgüç Ö. Finansal Yönetim/ Ö.Akgüç -İstanbul: Avcıol Basım Yayın -2010 –s. 1000, 427
- Akgün A.İ., Günay B. Ekonomik katma değer (EVA) ile borsa performans ölçütleri arasındaki ilişki: BİST finansal endeksine yönelik bulgular// İ: Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi – 2020.№22(3) –s. ,405-425
- Finansal tablolar analizi/ A.Çabuk [və b.]. – Eskişehir:Anadolu Üniversitesi, -2013 -213 s.
- Koşan L., Karadeniz E. Türk İmalat Sektöründe Küçük, Orta ve Büyük Ölçekli İşletmelerin Finansal Performansının Dupont Analiz Tekniğiyle İncelenmesi // Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, №2, səh 45-62]
- Periasamy P.A. Textbook of Financial, Cost and Management Accounting/ P.A. Periasamy - Mumbai: Himalaya publishing house -2010 –p.680
- Tanç Ş G. Yeni performans ölçüm yöntemleri (faaliyete dayalı maliyetleme, performans karnesi ve ekonomik katma değer) entegrasyonu ve örnek bir uygulama // Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi -Aralık2012 Cilt 14 Sayı 2 – s. 203-230
- Волощук Л.А. Финансовый анализ: учебное пособие/ Л.А.Волощук, М.А.Юдин — К.: “Освіта України” -2012 — 328 с.
- Когденко В. Г. Методика комплексного анализапоказателей рентабельности по данным консолидированной отчетности// М: Экономический анализ: теория и практика -2013,№24 (327) –с.10-17
- Якубович М.А. Проблемы оценки эффективности функционирования компаний // М:Планово-экономический отдел. – 2005. №1. – С. 78–81

SUMMARY

Evaluation of efficiency financial indicators

Elay ZEYNALLI

Azerbaijan State Agricultural University, Ganja, Azerbaijan

According to the current trends in the development of a market economy, efficiency indicators are divided into financial and non-financial indicators. This provides an opportunity to evaluate the entity's performance not only on the basis of a system based on accounting figures, but also on the basis of market-based information. Although modern analytical practice uses integrated models, market-based economic indicators such as EVA and MVA, the role of financial indicators such as profitability, turnover, liquidity, capacity and yield in classical financial analysis approaches is undeniable.

The article explores the essence of financial indicators of efficiency assessment, which is an important aspect of the analysis of financial and economic activity of the enterprise, as opposed to their non-financial indicators, the basis for the widespread use of these indicators. The interpretation of ratios was carried out by analyzing the profitability of sales, assets and private capital, the methodology of its calculation and analysis, the example of grain and wine processing enterprises as the main financial indicators.

Key words: Efficiency, assets, capital, economic value added, satisfaction

РЕЗЮМЕ**Оценка финансовых показателей эффективности****Элай ЗЕЙНАЛЛЫ***Азербайджанский Государственный Аграрный Университет, Гянджа,
Азербайджан*

Согласно современным тенденциям развития рыночной экономики показатели эффективности делятся на финансовые и нефинансовые. Это дает возможность оценить результаты деятельности предприятия не только на основе системы, основанной на данных бухгалтерского учета, но и на основе рыночной информации. Хотя в современной аналитической практике используются интегрированные модели, рыночные экономические показатели, такие как EVA и MVA, роль финансовых показателей, таких как прибыльность, оборот, ликвидность, емкость и доходность, в классических подходах к финансовому анализу неоспорима.

В статье исследуется сущность финансовых показателей оценки эффективности, которые являются важным аспектом анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия, в отличие от их нефинансовых показателей, основанием для широкого использования этих показателей. Интерпретация коэффициентов проводилась путем анализа рентабельности продаж, активов и частного капитала, методики ее расчета и анализа, на примере предприятий зерновой и винодельческой промышленности как основных финансовых показателей.

Ключевые слова: Эффективность, активы, капитал, экономическая добавленная стоимость, удовлетворенность..